

สตรีไทยกับความเปลี่ยนแปลงในยุคการพัฒนาประเทศไทยทันสมัย

กล่าวได้ว่าสตรีนั้นเป็นประชากรครึ่งหนึ่งของสังคม สังคมแบบดั้งเดิมของไทยนั้น สถานภาพของสตรีไทยมิได้อยู่ในระดับที่เท่าเทียมกับชาย และยังไม่มีโอกาสที่จะแสดงบทบาทของคนที่ได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้เนื่องมาจากมีปัจจัยในด้านโครงสร้างของสังคม ประกอบกับความเชื่อถือ ซึ่งมีอิทธิพลในสังคมเป็นท่วงท่าหนึ่ง ทำให้สตรีถูกมอบหมายบทบาทส่วนใหญ่อยู่เพียงในครอบครัว จึงจะพิจารณาได้ในหัวข้อต่อไปนี้

1. ลักษณะพื้นฐานของสังคมไทยกับบทบาทของสตรี

เนื่องจากสังคมไทยก่อนการเข้ามาของอิทธิพลตะวันตกเป็นสังคมเกษตรกรรม มีระบบเศรษฐกิจเป็นแบบพึ่งตนเอง (Self-Sufficient Economy) มีปัจจัยที่สำคัญในการผลิตคือที่ดินและแรงงาน ทำให้กำลังคนเป็นสิ่งสำคัญในระยะแรกการควบคุมกำลังคนยังไม่มีควมสลับซับซ้อนมากนัก ต่อมาในสมัยอยุธยา เมื่อเศรษฐกิจและสังคมขยายตัวขึ้น การควบคุมกำลังคนจึงมีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นการแบ่งชนชั้นของคนในสังคม เป็นผลให้ในสังคมไทยมีโครงสร้างทางสังคมประกอบด้วยชนชั้นเจ้าขุนมูลนาย ซึ่งเป็นผู้ปกครองและชนชั้นไพร่ เลก ทาส ผู้ปกครอง การแบ่งคนเป็นชนชั้นต่าง ๆ ก็เพื่อกำหนดสิทธิและหน้าที่ตามสถานะของคนในสังคม นอกจากนี้ยังมีความเชื่อ อันมีอิทธิพลในการกำหนดความคิดของประชาชนในสังคม อันได้แก่ อิทธิพลของพุทธศาสนา ตลอดจนขนบธรรมเนียม และประเพณีของสังคมไทย ปัจจัยในสังคมไทยดังกล่าวข้างก้นมีผลให้สตรีไทยไม่สามารถพัฒนาบทบาทของตนเองในสังคมได้ทัดเทียมกับบุรุษ

ปัจจัยที่ทำให้สตรีมีฐานะที่ต่ำกว่าบุรุษ

1.1 ปัจจัยในค่านิยมโครงสร้างของสังคม

การที่สังคมไทยสมัยดั้งเดิมมีโครงสร้างทางสังคมที่แบ่งคนในสังคมออกเป็น 2 ระดับคือ ชนชั้นผู้ปกครอง ได้แก่ พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง ซึ่งทำหน้าที่ในการควบคุมและบังคับบัญชาคำสั่งคนทั้งที่เป็นไพร่และทาส หรือที่เรียกว่า มุลนาย โภยที่สถานะทางสังคมของมุลนายจะมีลักษณะลดหลั่นกันลงมาตามลำดับความสำคัญ โภยใช้ศักดิ์นาเป็นเครื่องกำหนดสิทธิ หน้าที่ และสถานะ (สุทธิพันธ์ ชุนทรานนท์ 2525: 28 - 29) ส่วนชนชั้นที่ขึ้นสังกัดอยู่ภายใต้การควบคุมของมุลนายได้แก่ ไพร่ และทาส ซึ่งรวมเรียกว่า ชนชั้นผู้ถูกปกครอง พวกนี้มีเป็นจำนวนมากกว่าชนชั้นผู้ปกครอง จนเปรียบได้ว่าเป็นฐานของสังคมไทย (ปิยนาด บุนนาค และมรรยาท กิจสุวรรณ 2526: 26) จากความไม่เท่าเทียมกันทางชนชั้นนี้ ไค่นำมาสู่ความไม่เท่าเทียมกันทางเพศจึงจะอธิบายต่อไป

เนื่องจากสังคมไทย สมัยก่อนมีการแบ่งชนชั้นทางสังคม ออกเป็นชนชั้นผู้ปกครอง และชนชั้นผู้ถูกปกครอง ทำให้สิทธิของสตรีได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายไม่เท่าเทียมกัน สิทธิของสตรีจะขึ้นอยู่กับฐานะทางสังคมของสตรีนั่นเอง สตรีที่เป็นราชินิกุลและสาวชาววัง เป็นกลุ่มที่มีฐานะทางสังคมสูงตามทาคิดว่าเนิกและยศศักดิ์ จึงได้เปรียบกว่าสตรีอื่นถึงเห็นได้จากบทลงโทษที่สามีจะลงโทษสตรีเหล่านี้รุนแรงไม่ได้ อนุญาตให้คำตีโทษแล้วเท่านั้น แต่ในขณะที่เดียวกันก็จะถูกเพ่งเล็งกว่าสตรีกลุ่มอื่น เนื่องจากอยู่ใกล้ชิดกับ พระมหากษัตริย์ ถ้าประพฤติกเล็ดเลี้ยวเกียรติกษยบทลงโทษจะรุนแรงมากคือตาย (พวงเพชร สุวัจนกวิกุล 2525: 66) เช่น กฎมณเฑียรบาล มาตรา 120 กล่าวว่า "อนึ่ง ผู้ใดทำร้ายชู้ชาย ชแม่พระสนมให้ฆ่าผู้นั้นเสีย 3 วันจึงให้ตาย ส่วนหญิงนั้นให้ฆ่าเสียด้วย" (กฎหมายตราสามดวง 2505: 1 : 102) กฎพระไอยการอาญาหลวงมาตรา 99 กล่าวว่า "ข้าหลวง คนหลวง อันท่านมอบไว้อยู่นอกวัง มีผู้บังอาจลักพาไปทำเป็นชู้เมีย ถ้าหญิงนั้นยินยอมด้วยให้ทวนด้วย ลวคหนังสือหญิงทั้งชายโภยฉกรรแล้วให้ไหม้มันคนร้ายนั้นโภยชนาค" (กฎหมายตราสามดวง 2505: 4 : 73)

แต่กระนั้น สตรีในชนชั้นผู้ปกครองจะอยู่ในฐานะที่ค้อยกว่าผู้ชายมาก และต้องปฏิบัติต่อสามีราวกับทาสรับใช้ดังเช่น ในไตรภูมิพระร่วง โคกกล่าวถึง การปฏิบัติของนางอสนีชมิทตา ผู้เป็นสนมพระศรีธรรมมาโศกราชไว้ว่า "พระบาทศรีธรรมมาโศกราชไปไม่มีเสวยข้าว นางอสนีชมิทตา ไม่มีอาจเสวยก่อน แม้พระบาทมิได้บันทึกได้ นางนั้นก็มิอาจบันทึกก่อน เมื่อใดแลพระองค์ผู้ผู้พลับแล้วนางจึงนอน แลแม้ว่านางนอนภายหลังคังนี้ก็ดี บางแห่งทอนคันทันภายหลังสักคาบ เพียรยอมคันทันก่อนท่านผู้เป็นเจ้าทุกเมื่อแล" (พระมหาธรรมราชาลิไท 2529: 159 - 160)

นอกจากปฏิบัติกันอย่างนี้แล้ว ภรรยาต้องเคารพยำเกรงผู้เป็นสามีเสมอ คังกล่าวไว้ว่า "จะกระทำการอันใด ๆ ก็ดี ย่อมไหว้ทูลแก่พระภูณันให้รู้ก่อน เมื่อใดพระภูณันสั่งให้นางทำจึงทำนางนั้นมิห่อละเมิดท่านผู้เป็นเจ้าเลยสักคาบ" (กฎหมายตราสามดวง 2505: 4 : 173)

จากข้อความข้างต้นนี้ ชี้ให้เห็นถึงสถานภาพในครอบครัวของสตรีชั้นสูง ต้องรับภาระหน้าที่ในการปฏิบัติต่อสามีอย่างดีที่สุดที่จะพึงกระทำได้ และต้องมีความประพฤติสำรวมซึ่งตรงต่อสามีคนเดียวตลอดไป

เพราะถ้าผู้หญิงคนใดคบชู้มากกว่าสองคนขึ้นไปถือว่า เป็นหญิงแพศยา ต้องได้รับโทษหนักกว่าชาย นำสังเกตุว่าโทษเกี่ยวกับการคบชู้สูสาวนี้มักให้ประจานผู้หญิงให้ได้รับความอับอายก่อนจะลงโทษอย่างอื่นเพิ่มในพระราชกำหนดใหม่ ซึ่งตราขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ใ้มีบทกำหนดลงโทษการล่วงเกินภรรยาผู้อื่น หรือการมีชู้คังพระราชกำหนดฉบับหนึ่ง ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. 2325 ลงโทษชายหญิงที่ทำชู้กันอย่างน้อยก็คือ

"แต่สืบไป ชายใดล่วงประเวณีกิริยากัน ชายเจ้าตัวจับได้ เอาตัวมา กฎหมายร้องฟ้องแก่ตุลาจาเมือง พิจารณาเป็นสัจทำชู้ควยกิริยาทานจริงไซ้ตาชายเจ้าตัวยังมีความเจมแค้น ไม่เอาปากเบื้อยสินไหม จะเอาชีวิตกรันแก่ชายผู้เกี่ยวนั้น จะให้ก็มีได้เป็นคน เพราะหญิงปลงใจให้ชายสมาคม จึงุ้ใครรวมประเวณีกันให้ผู้พิจารณาการระลาการสงชายชู้แลหญิงให้แก่ชายเจ้าตัว มัดผูก

ไปพันแห่งเสียทั้งหญิงร้ายชายชู้ คุงหนึ่งเพชรฆาตพันแห่งคนโทษถึงตายนั้น
 หามอย่าให้ลับแลเชือกเนื้อเถื่อนหนังชวระกุ่มท่าลุ่มมากไว้เป็นอันขาด
 ที่เคียว แลให้สุภาภระลาการไปคูใหญ่เหินทวย ถาชายเจ้าผัวยังรักภริยา
 กลัวเวรานุเวรจะคิกพันตัว จะมาชายชู้แลหญิงเสียมิไค จะเอาบวกเบียด
 สิ้นโทษ ก็ให้สุภาภระลาการส่งสัจไปโทปรับ ถาบันคาศักดิ์ชายเจ้าผัวมาก
 ให้เอาคั้งปรับไหมชายชู้ ถาบันคาศักดิ์ชายชู้มาก ให้เอาคั้งปรับไหมตัว
 ชายชู้ ส่วนหญิงร้ายผู้ชู้ก็ให้ปรับไหม โดยพระรารากำหนดพระไอยการ"¹
 (กฎหมายตราสามดวง 2505: 5 : 231)

แต่ในทางตรงกันข้ามชนชั้นผู้ปกครองชายกตัญญูมีค่านิยมในการมีภรรยาหลายคน
 โดยเห็นว่าการมีภรรยาหลายคน เป็นการแสดงถึงฐานะทั้งทางบ้านเศรษฐกิจ สังคม และ
 ฐานะทางการ เมืองอีกด้วย ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนจากจกหมายเทศุของลาลูแบร์
 ราชทูตฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาเจริญพระราชมิตรกับกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์
 ใต้บันทึกว่า โภชยานซึ่งเป็นทูตไทยไปฝรั่งเศสครั้งนั้นว่า มีภรรยาถึง 22 คน และเป็น
 ชนม์นิยมว่ายังมีเมียมาก ยิ่งแสดงถึงการมีบุญบารมี และวาสนาสูงมากเท่านั้น (ลาลูแบร์
 2510: 1 : 450) นอกจากนี้การที่บุรุษเป็นฝ่ายนำอยู่ในทุก ๆ ด้าน เช่น ผู้นำระดับ
 ประเทศ ชุมชนครอบครัวตั้งแต่ครั้งสมัยอยุธยา ทำให้บุรุษสามารถกำหนดสิ่งต่าง ๆ เพื่อ
 สนองความต้องการของตน โดยมีกฎหมายเป็นฐานรองรับอันถูกต้องและชอบธรรม (คารารัตน์
 เมตตาริกานนท์ 2528: 24) กฎหมายได้เปิดโอกาสให้ชายสามารถมีภรรยาได้หลายคน
 ดังปรากฏอยู่ในกฎหมายลักษณะวิวาห์ที่ตราขึ้นในปี พ.ศ. 1904 มีชื่อว่า "พระไอยการ
 ลักษณะวิวาห์" และใช้มาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ตามกฎหมายนี้ได้กล่าวถึงประเภทของ
 ภรรยาไว้ 3 ประเภท ดังนี้

1. เมียกลางเมือง หมายถึง หญิงอันบิดามารดากุมมือให้เป็นเมียชาย หรือ
 ภรรยาหลวง แต่ไม่จำเป็นต้องเป็นภรรยาที่พ่อแม่จะยกให้เสมอไป การจะได้เป็นภรรยา
 หลวงหรือไม่ขึ้นอยู่กับชายสามีจะยกย่องให้เป็นภรรยาชั้นใด หญิงนั้นก็เป็ภรรยาชั้นนั้น
2. เมียกลางนอก หมายถึง อนุภรรยาหรือเมียน้อย
3. เมียกลางทาสี หรือทาสภรรยา หมายถึงหญิงที่มีทุกข์ยาก ชายใดคว่มา
 เลี้ยงให้เลี้ยงเป็นภรรยา หรืออาจรวมถึงหญิงที่ถูกคร่ามาเป็นภรรยาและทาสรับใช้

(กฎหมายตราสามดวง 2513: 3 : 293)

ตามกฎหมายภรรยาทั้ง 3 ประเภท ดังกล่าวนี้นี้จะมีคนที่ได้ ล้วนแต่ได้รับ การยอมรับว่าเป็นภรรยาที่ถูกก้องตามกฎหมายทั้งสิ้น การที่กฎหมายเปิดโอกาสให้ชายมี เมียได้หลายคนเช่นนี้ น่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สตรีจ่ายอมรับสถานะของตนที่ต่ำกว่า บุรุษ (การารัตน์ เมตตาริกานนท์ 2528: 24-25)

สำหรับสตรีในชนชั้นผู้ถูกปกครองนั้น เนื่องจากตามข้อกำหนดในพระราช กำหนดเกล้า มาตรา 48 ในกฎหมายตราสามดวงกำหนดไว้ว่า ให้ชายมีหน้าที่ต้อง เข้ารับราชการ คือ การเกณฑ์แรงงานปีละ 4-6 เดือน โดยไพร่ต้องนำเสบียงอาหาร ติดตัวไปบริโภคเอง และต้องมีของกำนัลแก่มูลนายด้วยจึงเป็นผลให้ไพร่ชายไม่มีเวลา ทำงานให้กับครอบครัวได้เต็มที่ ต้องทิ้งภาระนี้ให้แก่ฝ่ายสตรี ดังนั้นในชีวิตครอบครัว ของไพร่ สตรีจะมีบทบาทรับผิดชอบในครอบครัวเป็นอย่างมาก เป็นเหตุให้สตรีไทยมี อำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องภายในครอบครัว และมีบทบาทในการสร้างฐานะ ทางเศรษฐกิจของครอบครัวมากกว่าสตรีเอเชียชาติอื่น (ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ 2525: 40) อย่างไรก็ตามในเรื่องเกี่ยวกับไพร่หญิงนั้นทिया สว่างวุฒิชรรม ให้ความเห็นที่ สตรีทุก คนที่ไม่ได้เกิดในตระกูลสูงโดยสถานะจะเป็นไพร่ด้วย เพราะปรากฏหลักฐานว่าไพร่หญิง ถูกแบ่งเป็นฝ่ายทหารและพลเรือน สังกัดกรมกองเช่นเดียวกับชาย และพระไอยการ บานแผนกก็ระบุนการแบ่งหมู่ไพร่หญิงชายตามสังกัดของบิคามารคาและในบัญชีรายชื่อ เลก สมัยรัชกาลที่ 1 ก็ระบุนการชำระตัวบุตรชายและหญิงมาคงหมู่ใช้งานราชการด้วย แต่ไพร่ หญิงอาจจะไม่ต้องทำราชการ เข้าเคื่อนออกเคื่อนเช่นเดียวกับชาย และอาจจะไม่ต้องถูกสัก อยางไรก็ตามในกรณีที่ชายผู้เป็นสามีหลบหนีไป หญิงผู้ภรรยาจะต้องถูกจับเป็นประกันถ้าชาย ผู้สามีคิกค่างส่วนหรือเงินค่าราชการและถ้าสามีถึงแก่กรรมภรรยาจะต้องใช้หนี้แทนด้วย แรงงานของหญิงนั้นจะเป็นประโยชน์แก่รัฐโดยทางอ้อม นั่นคือเป็นแรงงานสำหรับทำมา หากินและทำไร่นานา ในขณะที่สามีไปเข้าเคื่อนออกเคื่อน แต่กระนั้นก็มีการใช้แรงงาน ไพร่หญิงโดยตรง เช่นในกรณีของราษฎรชั้นในสังกัดกรมวัง ซึ่งหญิงเหล่านี้จะได้รับ เบี้ยหวัด นอกจากนี้ก็มีสตรีที่ถูกใช้เป็นข้าพระเลกวัค และเชลยศึกหญิงก็จะถูกนำมาใช้ เป็นทาส และบุตรภรรยาของนักโทษหรือคนร้ายจะถูกสักเป็นไพร่หลวงและต้องทำงานหนัก เช่นภรรยาที่ถูกสักเป็นไพร่หลวงโรงสี สีข้าวฉางหลวง หรือสักเป็นตะพุ่นหน้าช้าง

เป็นไพร่หลวงสวนมะลิ เป็นคัน (บันทึกว่าสว่างวุฒิชรรม 2525 : 10 - 16) ก้วยเหตุนี้ สถานะของไพร่หญิงจึงมีได้สูงหรือเป็นที่ยกย่องหรือเท่าเทียมกับชายแต่อย่างใด

ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศนี้ ยังจะเห็นได้จากกรณีที่สังคมกำหนดบทบาทของหญิงให้เป็นผู้ปรนนิบัติรับใช้และกำหนดให้เพศชายเป็นนาย ผู้ชายสามารถขายบุตรและภรรยาเป็นทาสได้ (ปิยะฉัตร ปิตะวารณ 2525 : 40) อนึ่ง ยังมีสตรีอีกกลุ่มหนึ่งที่ตกอยู่ในฐานะอันต่ำต้อยและได้รับการดูถูกเหยียดหยามในสังคมมากที่สุด คือหญิงโสเภณี ซึ่งจะสะท้อนถึงความค้อยคุณค่าของเพศหญิงได้ชัดเจน ความแตกต่างในสถานภาพของบุรุษและสตรีนี้ ถ้าหากพิจารณากันอย่างกว้าง ๆ แล้ว จะเป็นการแบ่งงานกันทำ แต่ในความเป็นจริงแล้วความคิดและระบบสังคมได้มีส่วนในการกำหนดให้สตรียอมรับสภาพที่อ่อนแอและต่ำต้อยของตน ทำให้ฝ่ายชายสามารถอ้างอภิสิทธิ์บางอย่างได้ ทั้งนี้จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า สภาพพื้นฐานของสังคมไทยก่อให้เกิดความแตกต่างระหว่างชนชั้น และในความแตกต่างระหว่างชนชั้นมีความแตกต่างระหว่างเพศซ่อนอยู่ภายในอีกด้วย

1.2 อิทธิพลของคติทางพุทธศาสนาแบบไทยที่มีต่อสตรี

สำหรับคนไทยทั่วไปนั้น พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทยเป็นอย่างมาก จนกล่าวได้ว่าคนไทยกับพุทธศาสนานั้นมีความผูกพันและสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นนับตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นผลให้คนไทยยอมรับเอาพุทธศาสนาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ คติพุทธศาสนาแบบไทยจึงมีอิทธิพลต่อความเชื่อของคนไทยในสังคมอย่างยิ่ง ดังเช่น คติทางพุทธศาสนาที่สอนในเรื่องบุญกรรม ซึ่งมีผลต่อการกำหนดฐานะของบุคคลในสังคม คือ สตรีก้วยโดยมีความเชื่อที่ว่า การเป็นสตรี เป็นเพราะได้สร้างกรรมไว้แต่ชาติปางก่อน จึงจะพบจากจาร์กสุโขทัย ซึ่งได้กล่าวถึงสตรีชั้นสูงที่ได้สร้างสาขารณกุศลพร้อมกับอธิษฐานขอผลบุญนั้นให้เกิดเป็นชาย นอกจากนี้ตามคติพุทธศาสนาได้อธิบายกำเนิดของสตรีว่ากำเนิดขึ้นจากกิเลสเข้าครอบงำมนุษย์ทำให้มีโมหะอันเป็นต้นเหตุแบ่งเพศและนับแต่นั้นมา มนุษย์ก็มีสาเหตุวิวาทกัน ในชาดกพุทธศาสนาหลายเรื่องก็ได้ชี้ให้เห็นถึงโทษของสตรีในฐานะผู้ก่อโมหะแก่บุรุษ อันเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น (วารุณี โอสถารมย์ 2524 : 36)

นอกจากนี้ ยังมีคติโบราณที่แสดงให้เห็นว่า การเกิดเป็นบุรุษย่อมดีกว่า สตรี กล่าวคือ "ถ้าผู้ชายไปฉีกลูกเมียคนอื่นตายไปจะต้องทกรวมโลหิตดื่มพลีพร้อมกับหญิงผู้นั้น ครั้นชายผู้นั้นใช้โทษกรรมในรอกเสร็จสิ้นแล้วจะต้องไปเกิดเป็นหญิง 500 ชาติ ถัดนั้นจะต้องเกิดเป็นกระเทยอีก 500 ชาติ แล้วจึงไปเกิดเป็นผู้ชายได้" (เสฐียรโกเศศ 2514: 56)

ยิ่งกว่านั้นการที่ค่านิยมและประเพณีกำหนดให้การปฏิบัติกิจเพื่อศาสนา อันถือว่าเป็นการสร้างมหากุศลนั้น ผู้ที่เป็นบุรุษเหล่านั้นที่กระทำดี และพระโพธิสัตว์ที่ เกิดมาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตก็จะต้องไม่ถือกำเนิดเป็นสตรี สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมว่า บุรุษมีค่ามากกว่าสตรี ยิ่งไปกว่านั้นยังมีความเชื่อในสังคมที่ว่าอานิสงส์ จากการบวช เป็นพระภิกษุนี้ถือว่าเป็นบุญกุศลยิ่งใหญ่แก่ผู้บวชและแก่บิดามารดาบุตรภรรยาด้วย ในกรณี ที่ผู้บวชยังไม่มีครอบครัวเชื่อกันว่า ผู้ที่จะได้บุญมากที่สุดคือ บิดามารดา (พชันี อัยราชวงศ์ 2519 : 144) คังวรณกรรมในเรื่อง "ขุนช้างขุนแผน" สะท้อนให้เห็นค่านิยมใน การบวชที่ว่า

.... ทองประศรีว่ากรรมเอ๋ยกรรมแล้ว	พ่อแก้วแววตาของแม่เอ๋ย
บวชก่อนเกิดคอยาเพอมีเมียเลย	แม่จะโศกชมเชยชายจิ๋ว
พอเจ้าเขาก็ตายไปนานแล้ว	ลูกแก้วจงไปรอกแก้เสียก่อน
บวชสักสองพรรษาอย่าอาวรณ์	สักมาแม่จะผอนไหม้เมีย....

(กรมศิลปากร 2510 : 137)

ส่วนสตรีนั้น ในครั้งพุทธกาลสามารถบวชเป็นพระภิกษุณีได้จริง แต่ต่อมา อาจจะเนื่องจากมีข้อบัญญัติในการบวชภิกษุณีมีมากกว่าการบวชพระภิกษุ ดังเช่นภิกษุณีจะต้องปวารณาวัตรธรรม 10 ประการเสียก่อน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ในระยะเวลาต่อมา ภิกษุณีจึงค่อย ๆ เสื่อมลงและหมดสิ้นไป และทำให้ไม่มีใครบวชเป็นภิกษุณีได้อีก ครั้งต่อมา สตรีสามารถกระทำดีเพียงการบวชเป็นชี ซึ่งถือเป็นเพียงอุบาสิกหรือพุทธบริษัทประเภท หนึ่งเท่านั้น และการบวชชีก็ไม่ถือว่าได้กุศลแรงเท่ากับที่บุรุษได้บวชเป็นพระ ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้คนไทยไม่ชื่นชมบุตรหญิงเท่ากับบุตรชาย

1.3 ขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคม

ธรรมเนียมประเพณีอันมีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตคนไทยที่แสดงให้เห็นถึงการเน้นความแตกต่างระหว่างความเป็นชายและหญิงสะท้อนให้เห็นจากประเพณีนับตั้งแต่แรกเกิด หลังจากตกสายสะดือแล้วจะมีการนำเด็กทารกนั้นไปอาบน้ำอุ่นให้สะอาดแล้วจึงอุ้มมานอนบนเบาะที่ปูในกระถาง ในตอนนี้จะมีการกระทำพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า ผู้หญิงและผู้ชายถูกกำหนดบทบาทให้แตกต่างกันไป กล่าวคือ ถ้าหากเป็นเด็กผู้ชายผู้ใหญ่จะจักษุมุกกินสอไว้ข้างหัว ถ้าหากเป็นเด็กหญิงก็จะมีเข็มมิกายวางไว้ เป็นการถือเคล็ดว่า เมื่อเติบโตขึ้นเด็กชายจะได้รู้จักเขียนอ่าน ในขณะที่เด็กผู้หญิงจะถนัดในการเย็บปักถักร้อย (ประจักษ์ ปรากฏพิทยากร 2525 : 22) อย่างไรก็ตาม ในระยะเริ่มแรกของชีวิตการเลี้ยงดูอาจจะไม่แตกต่างกันมากนัก แต่ครั้งเมื่อเด็กเติบโตเป็นวัยรุ่น คือ ชายอายุ 13 ปี หญิงอายุ 11 ปี จะต้องเข้าพิธีโกนจุก ในตอนนี้จะเริ่มมีการแยกเพศออกจากกันระหว่างหญิงกับชาย โดยเด็กชายจะแต่งตัวอย่างผู้ชายคือนุ่งผ้าใส่เสื้อ ส่วนเด็กหญิงก็นุ่งจีบห่มสไบ และเด็กชายภายหลังการโกนจุกแล้วก็มีพิธีกรรมเกี่ยวกับวัยเด็กอีกอย่างหนึ่ง คือ บวชเณร ซึ่งนับเป็นการเข้าโรงเรียนครั้งแรกของเด็กชายในเรื่อง "ขุนช้างขุนแผน" กล่าวถึงหลายแก้วบวชเณรว่า

อยู่มาจนเจ้าเจริญวัย
ไม่วายคิดถึงพ่อที่มรณา
อยากจะเป็นทหารชาญชัย
จึงอ่อนน้อมมารคาโคปรานี
พระสงฆ์องค์เภาวิชาดี
ให้เป็นอุปนายอาจารย์

อายุนั้นได้ถึงสิบห้า
แต่นึกนึกตรึกตรามากกว่าปี
ให้เหมือนพ่อขุนไกรที่เป็นผี
ลูกนี้จะไม่รู้วิชาอาวุธ
แมจพาลูกนี้ไปฝากทาน
อชิษฐานบวชลูกเป็นเณรไว้

(กรมศิลปากร 2510 : 253)

เมื่อสึกออกมาวิชาที่ได้เรียนมาขณะบวชจะกลายเป็นอาชีพติดตัวไปด้วย ดังนั้น ผู้ชายที่มีโอกาสบวชเรียนหากเป็นผู้ที่ใฝ่รู้ก็จะเป็นผู้มีวิชาและโอกาสที่จะก้าวหน้าในสังคมได้ ขณะที่ผู้หญิงส่วนใหญ่จะไม่รู้หนังสือและไม่ได้รับโอกาสแบบเดียวกัน ทั้งนี้ เสฐียรโกเศศ กล่าวไว้ว่า "สตรีทั่วไปจะมีโอกาสเรียนหนังสือนั้นหายาก นอกจาก

จะเป็นลูกผู้ลากมากดีมีอันจะกิน แม้กระนั้นก็ไม่อยากให้ลูกผู้หญิงรู้หนังสือ เพราะกลัวจะเล่นเพลงยาวแต่งกลอนโต้ตอบกับผู้ชาย... อาจทำให้ใจแตกได้" (เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน 2510 : 204)

กล่าวได้ว่าชนบทรรมนิยมประเพณีและค่านิยมในสังคมไทยมีผลกระทบต่อนิสัยในค่านิยมมีบทบาทเป็น "ผู้คุม" และ "เป็นรอง" บุรุษตลอดมาในระบบชายเป็นใหญ่ในสังคมทำให้ฝ่ายชายเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในสังคม เช่น กฎหมาย ค่านิยมทางเพศ ซึ่งล้วนทำให้สตรีเป็นฝ่ายเสียเปรียบ เช่น กฎหมายที่ยอมรับในการที่ชายคนเดียวสามารถมีภรรยาได้หลายคน และค่านิยมที่ให้ความสำคัญแก่พรหมจรรย์ของสตรี โดยกำหนดให้สตรีที่ก็จะต้องรักษานวลสงวนตัวและรักษาพรหมจรรย์ แต่ในขณะที่เดียวกันค่านิยมของชายก็จะสวนทางกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชายผู้มีอำนาจวาสนาจะถือว่า "เกียรติยศจะวัดกันจากจำนวนของภรรยาหรือนางบำเรอ การทำลายพรหมจรรย์ของเด็กสาวได้มากกว่ากันคือ มาตราวัชรคัมภูจบุรามี" (จิตร ภูมิศักดิ์ 2519 : 91) นอกจากนี้ยังมีค่านิยมทางเพศอีกประการหนึ่ง คือ สตรีนั้นต้องซื่อสัตย์ต่อสามี ถ้าหากสตรีมีชู้กฎหมายนับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์ก็อนุญาตให้สามีเขียนไต่ และสามีมีสิทธิชายภรรยาให้ชู้หรือถ้าฆ่าเสียให้ตายก็ได้

จึงอาจกล่าวได้ว่าชนบทรรมนิยมประเพณี และค่านิยมในสังคมไทยซึ่งส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ไม่เปิดโอกาสให้สตรีพัฒนาบทบาทในสังคม นอกไปจากการทำมาหากิน ส่งผลให้สตรีอยู่ในฐานะต่ำต้อยกว่าบุรุษอย่างใดก็ตาม ความแตกต่างระหว่างสตรีชั้นสูงและสตรีสามัญ ก็ยังมีประเด็นปลีกย่อยในเรื่องความซับซ้อนของแบบพิธีและประเพณีในระหว่างคนสองกลุ่มนี้อีกด้วย

2. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ อันมีผลกระทบต่อบทบาทของสตรี

สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์มีความเปลี่ยนแปลงภายในทำให้ชนชั้นนำมีลักษณะระดมที่มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะมีการเติบโตทางเศรษฐกิจแบบตลาด ซึ่งเป็นผลมาจากความสนใจของรัฐบาลต่อการค้าระหว่างประเทศ และการหลั่งไหลเข้ามาของ

ชาวจีน การเติบโตทางเศรษฐกิจเช่นนี้เอง เป็นรากฐานที่ทำให้ลักษณะแบบกระฎุมพี
 กำเนิดขึ้น อย่างไรก็ตาม ลักษณะกระฎุมพีซึ่งมีกำเนิดไม่เป็นอิสระจากระบบศักดินา แต่
 ถือกำเนิดขึ้นมาจาก การอาศัยและพึ่งพาซึ่งกันและกันกับชนชั้นนำชนชั้นสูงในเวลาต่อมา
 จึงประกอบด้วยชนชั้นนำเกิม และคนจีนผู้ร่ำรวย ซึ่งจะมีผลให้เกิดวัฒนธรรมแบบใหม่ขึ้น
 ในสังคมไทยที่เป็นศักดินา แต่มีโลกทัศน์แบบกระฎุมพี *

ชนชั้นศักดินาที่มีทัศนะแบบกระฎุมพีในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ได้เข้ามา
 ลงทุนในธุรกิจการค้าระหว่างประเทศ เมื่อความต้องการสินค้าจากตลาดต่างประเทศ
 ขยายตัวขึ้นจนสินค้าจากส่วนที่ไคมาตามอกิสทรีในระบบศักดินาไม่เพียงพอต่อความต้องการ
 ของผู้ซื้อ ทำให้เกิดกิจการผลิตสินค้าเฉพาะอย่างตามความต้องการของตลาดซึ่งต้อง
 อาศัยการลงทุนระยะยาวและไม่อาจหวังผลกำไรโดยทันทีทันใด (นิธิ เอียวศรีวงศ์
 2525 : 141)

ลักษณะเช่นนี้ทำให้ชนชั้นนำ "พ่อค้า" ต้องวางแผนการค้าอย่างรัดกุม
 เพื่อให้ได้กำไรสูงสุด จึงต้องพยายามหาความรู้เกี่ยวกับการติดต่อสื่อสาร การทำบัญชี

*นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้วิเคราะห์และให้ความหมายของกระฎุมพีและวัฒนธรรม
 กระฎุมพีไว้ดังนี้ กระฎุมพีไทยในรัตนโกสินทร์ หมายถึงชนชั้นนำในระบบศักดินาผสมกับ
 ชาวจีนและเชื้อสายจำนวนมากทั้งที่ได้ถูกกลืนเข้าไปในระบบศักดินาแล้วและส่วนใหญ่อยัง
 ไม่ได้ถูกกลืน คนเหล่านี้จะคุมอำนาจทางการเมืองของระบบศักดินาไว้อย่างเหนียวแน่น
 และจะประกอบกันขึ้นเป็นชนชั้นสูงของสังคมไทย มีบทบาทในพัฒนาการทางวัฒนธรรมชั้นสูง
 ของสังคม สิ่งที่คนเหล่านี้สร้างขึ้น เสพย์และชื่นชม ถูกถือทั้งในสมัยนั้นและในสมัยต่อมาว่า
 เป็นตัวแทนของวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมดังกล่าวจะมีรากฐานอยู่ในวัฒนธรรมศักดินาอยู่
 ไม่น้อย แต่ก็ถูกคักแปลงไปด้วยวิถีชีวิตที่เริ่มจะแตกต่างกันระหว่างชนชั้นสูงของตน
 รัตนโกสินทร์กับชนชั้นสูงของอยุธยา ก็จะเห็นว่าแบบแผนการบริโภคของพวกกระฎุมพี
 ก็อาจดูไม่แตกต่างจากชนชั้นสูงในสมัยอยุธยา กล่าวคือนิยมใช้ของที่ผลิตจากต่างประเทศ
 แต่ความแตกต่างของปริมาณผู้ที่สามารถบริโภคของฟุ่มเฟือยเหล่านี้จะมีเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก
 ในรัตนโกสินทร์.. (ดู รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องกระฎุมพีและวัฒนธรรมกระฎุมพีใน
 นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2525 : 133 - 150)

และระบบเงินตรา กิจกรรมเหล่านี้จะเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เกิดระบบความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลในเชิงประจักษ์ ขณะเดียวกันก็มีศรัทธาในพลังของมนุษย์มากขึ้น ทำให้ลดความเชื่อถือในไสยศาสตร์และอำนาจเหนือธรรมชาติลง

กล่าวได้ว่า การที่ชนชั้นนำ "พ่อค้า" ต้องดำเนินธุรกิจด้วยตนเอง ประกอบกับลักษณะการทำธุรกิจทำให้มีความ "เป็นเหตุเป็นผล" มากขึ้น เนื่องจากต้องเผชิญกับการเสี่ยงทางธุรกิจในการประกอบการอันมิใช่การดำเนินงานเพียงเพื่อเก็งเอากำไรเฉพาะครั้ง ลักษณะการประกอบการเช่นนี้ก็ได้เพิ่มความ "เป็นเหตุเป็นผล" ในกิจกรรมของตนเอง ซึ่งส่งผลให้ชนชั้นนำพ่อค้ามีความคิดแบบใหม่ ซึ่งเป็นแบบมนุษยนิยม สัจนิยม และเหตุผลนิยมขึ้น

ความคิดแบบมนุษยนิยม สัจนิยมและเหตุผลนิยม มีส่วนทำให้เกิดการเห็นคุณค่าของสครีมากขึ้น เพราะความคิดมนุษยนิยมเป็นความคิดที่เห็นคุณค่าและความสามารถของมนุษย์โดยส่วนรวม ส่วนความคิดสัจนิยมและเหตุผลนิยมก็ทำให้ยอมรับความจริงตามประสบการณ์มากกว่าความคิดที่มีรากฐานจากศาสนาที่ว่าสครีไม่มีค่า ทั้งที่ความเป็นจริงในเวลานั้น สครียังมีความสามารถและมีบทบาททางเศรษฐกิจ และสังคมอยู่ไม่น้อย ค่ายเหตุนี้ การยอมรับความสามารถของสครีในหมู่ชนชั้นนำกลุ่มหนึ่งที่มีโลกทัศน์แบบกระฎุมพีจึงน่าจะสูงขึ้นกว่า ในช่วงสมัยอยุธยา ดังจะเห็นได้จากพระราชปุจฉาของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เกี่ยวกับเรื่องภิกษุณีที่แม้ว่าจะป็นอรหันต์ก็คองไหวภิกษุที่บวชได้เพียงวันเดียวว่า "สมเด็จพระพุทธเจ้าไม่เอาธรรมเป็นประมาณ เอาเพศบวชเป็นประมาณกว่าสครีหรือ" (พระราชปุจฉาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ 2513 : 124 - 125)

นอกจากนี้ ความรู้และความสามารถของสครีในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่สครีชั้นนำ ยังปรากฏให้เห็นมากขึ้น เนื่องจากความคลี่คลายทางโลกทัศน์ของสังคมอันเป็นผลให้การศึกษาสำหรับสครีในสมัยรัตนโกสินทร์มีแนวโน้มที่ให้คุณค่าแก่การศึกษาค่านหนังสือมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากกรณีเจ้าชายสครีหลายพระองค์ เป็นกวีที่มีความสามารถในการนิพนธ์หรือกรอกลีเก้ ไม่แพ้บุรุษคิงเช่น กรมหลวงนรินทร์เทวี (เจ้าครอกวัคโพธิ์) พระองค์เจ้ามณฑาทิพย์พระองค์เจ้าอุบล ยูนิพนธ์ "กุมารคำฉันท"

พระองค์เจ้าหญิงกัมปวัชรผู้นิพนธ์ "นิพนธ์วังหน้า" และพระองค์เจ้าหญิงการวาทิผู้ทรง
มีความสามารถในการนิพนธ์เพลงยาวต่าง ๆ ไว้มากมาย เหล่านี้เป็นต้น (ศึกษาราย
ละเอียดใน พินาคา ยังเจริญ และสุคติ สนประสิทธิ์พัฒนา 2525 : 100 - 107)

และสมัยรัชกาลที่ 3 หนังสือ "คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์" ก็ได้สะท้อนให้เห็น
คุณค่าและความสามารถของตัวเองซึ่งเป็นสตรีที่มีความรู้ความสามารถอันเกิดจากการ
ศึกษาเล่าเรียนและการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์จนสามารถริเริ่มสิ่งใหม่ได้ ดังจะเห็น
ได้จากคำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์เล่าถึงตนเองว่า ตนได้รับการศึกษาคัมภีร์เสียงที่มีความรู้
ครูแลสอนให้เล่นร้อยกรอง วาครูป พุคเป็นกลบทกลอนเจือด้วยสุภาษิตทุกวัน บิคาให้เรียน
อักษรไทย สันสกฤต พุทธวจนะ คัมภีร์ไตรเพท โหราศาสตร์ และแต่งกลอนจนชำนาญ
นอกเหนือจากเรียนวิชาการบ้าน การเวียน เย็บ ปัก ร้อยดอกไม้ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็น
ที่สตรีต้องรู้ ดังข้อความว่า

"...อันผู้สำหรับอภิบาลบำเรอเลี้ยงช้าน้อยนี้ บิคาบารุคท่านเลือกสุทร
เอาแต่คนมีศีลาจารวัตร ทั้งฉลาดในการวิชาช่างต่าง ๆ ใหลพิทักษ์รักษาอยู่
เป็นนิตย์ จนช้านอยคอยจำเริญ รุกครูละเล่น หมุ่ชนซึ่งเป็นที่เลี้ยงจะไคไคเล่น
สิ่งนั้น ๆ เหมือนเด็กทั้งหลายหามีไคสอนให้เล่นแตรร้อยกรอง วาเขียน และ
ชวนพูคเป็นกลบทกลลลลลล เจือควยคำสุภาษิตทุกวันคินจนช้านอยมีชนอายุไค
7 ชวบ... แคนาคอยรำเรียนสรรพวิชาการทั้งมวลคั้งแต่ 7 ชวบ จนจำเริญ
ชนมาอายุไค 15 ปี ก็ถึงซึ่งช้านายสิ้นเสร์จ นับว่าเป็นสตรีนักปราชญ์ฉลาดครุคคิ
โลก คคิธรรมในแผนคินไคคคคคคค..(คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ 2510 : 34 - 35)

กล่าวได้ว่า ความคลั่งคลายเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม
ในสมัยรัชกาลที่ 3 ยังก่อให้เกิดจินตภาพสตรีที่มีชื่อเสียงในฐานะเป็นปฎิภาณกวีไคไคแก
คุณพุ่ม หรือบุษบาทำเรือจ้าง (ณัฐฉิ สุทธิสงคราม 2517 : 6) และคุณสุวรรณ
ผู้เขียนบทละครเรื่อง พระมเหศวรเดโช (สมเด็จพระยาจักรีทรงพระราชทานภาพ 2507 :
91) นอกจากนี้วรรณกรรมในระยะเดียวกันยังได้สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าตลอดจน
ความสามารถของสตรีมากขึ้นด้วยกึ่งที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ไควิเคราะห์ถึงตัวละครผู้หญิง
ในสมัยรัตนโกสินทร์ไว้ว่า ตัวละครผู้หญิงจะเป็นตัวละครที่มีบทบาทเด่นอันเป็นลักษณะพิเศษ

ของตัวละคร ในวรรณกรรมกัณท์โกสินทร์ ซึ่งลักษณะเช่นนี้จะเห็นได้จากตัวเอก ในการดำเนินเรื่อง เช่น นางวันทอง นางบุษบา หรือแม่แต่นางสีดา ฯลฯ ตัวเอกหญิง เช่น นางนพมาศ และนางละเวงก็จะเป็นตัวเอกที่มีบทบาทเด่นชัดจนมีความสำคัญเท่าเทียมกับตัวละครเอกชายที่เคียง นอกจากนี้ก็มีนางแก้วหน้าม้าซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่อง โดยแท้จริง เพราะเป็นตัวเอกของเรื่องเพียงตัวเดียวที่เป็นผู้ดำเนินเรื่อง สำหรับจุดเด่นของตัวเอกเรื่องนางนพมาศ ก็คือการเป็นผู้มีความปรารถนาอันแรงกล้าผิจากตัวเด่นอื่น ๆ ในวรรณกรรมร่วมสมัย คำนางนพมาศเป็นตัวเอกที่ตั้งปฏิธานว่าจะ "สร้างชื่อเสียงทั่วไว้ในแผ่นดินสินกาลช้านานให้ไต่" แม้จะมีอุปสรรคว่า "เกิดเป็นหญิง" ก็ตาม กล่าวได้ว่านางนพมาศเป็นตัวเอกที่สะท้อนให้เห็นถึง การยกย่องผู้หญิงคนหนึ่งซึ่งมีกำเนิดเหมือนมนุษย์ แม้เป็นชนชั้นสูงแต่ก็มีไต่เป็นเชื้อพระวงศ์ นับเป็นกรณีพิเศษสำหรับการยกย่องผู้เป็นต้นบัญญัติของจารีตประเพณีที่เป็นหญิง การยกย่องผู้ใดเป็นต้นบัญญัติของจารีตถือว่า เป็นเรื่องสำคัญ เพราะแต่เดิมนั้นจะยกย่องแต่ผู้ชายเท่านั้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2527 : 351 - 352)

ท้ายที่สุด นิธิ ได้สรุปไว้ว่า แม้ว่าผู้แต่งเรื่องนางนพมาศจะมีไต่ประกาศสถานะเสมอภาคของสตรีกับบุรุษอย่างชัดแจ้งก็ตาม แต่ผู้แต่งก็มองเห็นศักยภาพของสตรี กว้างขวางขึ้นกว่านักเขียนในระยะเวลาก่อนหน้านั้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2527 : 351 - 352)

3. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ในสมัยปฏิรูปประเทศและผลกระทบตอสตรี

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ เนื่องจากสนธิสัญญาเบาริงที่ไทยทำกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 และสัญญาในรูปแบบเดียวกับที่ทำกับประเทศตะวันตกอื่น ๆ ในเวลาต่อมา ได้ก่อให้เกิดผลกระทบตอระบบเศรษฐกิจไทยครั้งสำคัญ กล่าวคือ ระบบเศรษฐกิจไทยได้พัฒนามาสู่ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าอย่างเต็มที่ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสนเศรษฐกิจ 2523 : 5)

การที่ชาวจีนเข้ามามีบทบาทในทางเศรษฐกิจ ค่าเงินการค้าจนสามารถพัฒนาตนเองให้เป็นนายทุนการค้าได้ โดยที่นายทุนเหล่านั้นสามารถดำเนินการค้า โดยได้กำไรมาด้วยวิธีการประนีประนอมกับฝ่ายชนชั้นปกครอง เคิมค้วยการได้รับความคุ้มครองจากชนชั้นศักดินา (สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร 2524 : 156) ซึ่งหมายรวมถึงหญิงของชนชั้นศักดินาคด้วย โดยการที่หญิงของชนชั้นศักดินาจะทำการติดต่อกับพ่อค้าคนจีนในกิจการค้า เช่น การซื้อขายที่ดิน เป็นต้น (สิริพร สะโครบาเน็ค 2526 : 29) สตรีชั้นสูงเหล่านี้มีโอกาสหรือมีภาวะผ่อนคลายจากประเพณีที่กดขี่ของชนชั้นศักดินามากขึ้น หนึ่ง การเผชิญหน้ากับภัยคุกคามจากลัทธิจักรวรรดินิยมส่งผลให้ผู้นำรัฐในระยะเวลาดังกล่าวตระหนักดีว่า วิธีการบริหารประเทศ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมามีหลายประการที่ทันสมัย และไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอในอันที่จะเอื้อให้ผู้นำรัฐสามารถนำประเทศภายใต้ระบบเก่า ให้รอดพ้นจากภัยที่ร้ายแรงและสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้แก่บ้านเมืองได้ ดังนั้นผู้นำรัฐจึงมีนโยบายในอันที่จะปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยทัดเทียมกับตะวันตก

ขบวนการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย เกิดขึ้นในระยะเวลาที่มีความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญของประเทศไทยในสมัยต้นพุทธศตวรรษที่ 25 กล่าวคือ การเกิดการแปรเปลี่ยนรูปของรัฐจากรัฐจารีตแบบโบราณมาสู่รัฐแบบสมัยใหม่ (Modern State) ซึ่งการแปรเปลี่ยนรูปของรัฐเช่นนี้ เริ่มปรากฏเค้ามาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และพัฒนาขึ้นมาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ 6 รูปแบบรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงพัฒนาเต็มรูปแบบอย่างสมบูรณ์* การเกิดและพัฒนาของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น สะท้อนให้เห็นได้ว่า เนื่องจาก ผู้นำรัฐในขณะนั้นตระหนักถึงภัยอันเกิดจากการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก และวิธีการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดทางหนึ่งก็คือ การปรับปรุงบ้านเมืองตลอดจนแก้ไขขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของไทยให้ทันสมัย โดยวิธีการผสมผสานระหว่าง

*รูปแบบของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พัฒนาขึ้นอย่างสมบูรณ์ มีลักษณะเนื้อหา คือ การที่รัฐรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางภายใต้สถาบันพระมหากษัตริย์ และควบคุมอำนาจอย่างเด็ดขาด

วิธีการตะวันตกเข้ากับชนบทรรมนิยมไทย ทั้งนี้เพื่อให้ประเทศไทยเป็นที่ยอมรับในฐานะที่เป็นอารยประเทศ หักเหิมกับชาติตะวันตก

การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยได้มีผลกระทบต่อสตรี คำนึงคือ การรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาในสังคม เช่นในด้านการแต่งกาย ซึ่งจะปรากฏให้เห็นได้ในหมู่สตรีชั้นนำเป็นส่วนใหญ่ และการปฏิรูปการศึกษาจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านการศึกษาของสตรีอันจะเป็นการปูทางให้สตรีเข้ามามีส่วนร่วมในสังคมได้ดังจะได้อธิบายต่อไป

4. การเข้ามามีส่วนร่วมของสตรีโดยอาศัยการศึกษาแผนใหม่

การศึกษาแผนใหม่ในประเทศไทยนั้น อาจกล่าวได้ว่า เริ่มต้นดำเนินการโดยกลุ่มมิชชันนารีอเมริกันซึ่งเดินทางเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาและนำความรู้ความคิดในวิทยาการแผนใหม่เข้ามาสู่เมืองไทยหลายด้าน เช่น การแพทย์ การพิมพ์ การศึกษา ฯลฯ กลุ่มมิชชันนารีนี้จะเป็นกลุ่มที่มีบทบาททางการศึกษา โดยเป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งโรงเรียนแผนใหม่ขึ้นในประเทศไทยเราเป็นครั้งแรก ซึ่งมีทั้งโรงเรียนสำหรับเด็กชายและโรงเรียนสำหรับเด็กหญิง โดยได้มีการจัดตั้งขึ้นทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โรงเรียนมิชชันนารี ได้เริ่มจัดตั้งขึ้นเป็นแห่งแรกในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2391 โดยหม่อมแมตทอน (Mrs. Matton) ได้เริ่มจัดให้มีการสอนหนังสือแก่พวกเด็ก ๆ ณ หมู่บ้านมอญใต้คลองบางหลวงไปเล็กน้อย เด็กที่รับเข้ามาเรียนในระยะเริ่มแรกทดลองตั้งชั้นนี้มีทั้ง เด็กชายและเด็กหญิงจากบ้านเรือนใกล้เคียงกับบ้านของพวกคณะมิชชันนารี (เสถียร ศุกโฮสม 2514 : 36)

การจัดตั้งโรงเรียนในระยะเริ่มต้นนั้น มิชชันนารีต้องประสบปัญหาเป็นอย่างมากในการชักจูงให้บิดามารดาของเด็ก ๆ ส่งบุตรหลานซึ่งโดยมากเป็นเด็กหญิงและนักเรียนที่เข้ามาเรียนกับคณะมิชชันนารีจะจัดเป็นนักเรียนประจำ ซึ่งขัดต่อประเพณีเดิมที่กำหนดให้เด็กผู้หญิงอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน นักเรียนที่มาเรียนในระยะแรกจึงได้แก่พวกเด็กกำพร้าเพื่อหวังผลในการเปลี่ยนศาสนา หรือเด็กสามัญชนและลูกจีนที่มีฐานะยากจน (เคนเนท อีแวลส์ 2501 : 40 - 60) แต่โรงเรียนของมิชชันนารีก็นับว่าเป็น

โรงเรียนที่มีบทบาทเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการศึกษาสตรี เนื่องจากโรงเรียนที่มิชชันนารีสนับสนุนให้จัดตั้งขึ้น เช่น โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ถือว่าเป็นโรงเรียนราษฎร์สตรีตัวอย่างในระยะเวลาต่อมา

สำหรับการศึกษาในระบบโรงเรียนที่รัฐจัดขึ้นนั้นสตรีชั้นสูงจะเป็นกลุ่มแรกที่มีโอกาสรับการศึกษาในระบบโรงเรียน ในปี พ.ศ. 2423 ได้มีการตั้ง "โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง" เพื่อสอนบุตรของชนชั้นสูง โดยมีการสอนวิชาหนังสือและวิชาต่าง ๆ คือ เย็บ ปัก ถัก รอย เขียนรูป (พจน. ศ. 5/17 (ศ-อ) "โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง" 27 ก.ย. ร.ศ.121) อันเป็นวิชาแม่บ้านการเรียน ตลอดจนธรรมเนียมการสมาคมแบบตะวันตก ลักษณะการจัดการคล้ายคลึงกับโรงเรียนมิชชันนารี โดยมีการจ้างครูสตรีชาวตะวันตกเข้ามาเป็นอาจารย์ใหญ่ โรงเรียนแห่งนี้เป็นจุดเริ่มต้นและเป็นตัวอย่างสำหรับการจัดตั้งโรงเรียนสตรีของรัฐบาล และโรงเรียนสตรีในพระราชินูปถัมภ์อีกหลายแห่งในเวลาต่อมา ดังเช่นโรงเรียนราชินี กล่าวได้ว่าการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนสำหรับสตรีชั้นสูงจะมีลักษณะการจัดการหลักสูตรผสมผสานระหว่างการศึกษาในราชสำนักแบบจารีตและการศึกษาสำหรับแม่บ้านสมัยใหม่ (สุวดี ชนประสิทธิ์พัฒนา 2527: 8) ซึ่งการศึกษาของสตรีชั้นสูงในระยนี้มีจุดมุ่งหมายที่ท่องเรียนรู้อักษรวิธีและภาษาต่างประเทศเพื่อการสมาคมกับชาวตะวันตก ประกอบกับความเปลี่ยนแปลงในบทบาทของสตรีชั้นสูงความประเพณีตะวันตก

การจัดการศึกษาให้แก่สตรีสามัญในระบบโรงเรียนใช้ระยะเวลายาวนานมากกว่าที่สตรีสามัญจะมีโอกาสได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยในปี พ.ศ. 2440 ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการศึกษาของกระทรวงธรรมการจึงเริ่มให้ความสนใจในการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับสตรีสามัญด้วยการทำหนังสือกราบบังคมทูลสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในขณะนั้น ถึงการวางแผนงานในอันที่จะตั้งโรงเรียนสำหรับ "ข้าแผ่นดินที่เป็นหญิงชั้นกลาง ชั้นต่ำ" (พจน. ร. 5 ศ.1/35 (ศ-อ) "รายงานโรงเรียนต่าง ๆ ") และในปีนั้นเอง สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถก็ได้โปรดฯ ให้จัดตั้งโรงเรียน "เสาวภา" ขึ้น สำหรับให้สตรีสามัญชนได้เข้าไปศึกษา และต่อมาในปี พ.ศ. 2444

กระทรวงศึกษาธิการจึงได้จัดตั้งโรงเรียน "บำรุงสตรีวิชา" ขึ้น นับเป็นโรงเรียนสตรีของรัฐแห่งแรก ต่อมาโรงเรียนนี้ก็เข้าไปรวมกับโรงเรียนเสาวภา จากนั้นมาก็ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนของรัฐในที่ต่าง ๆ ตามมาดังเช่น โรงเรียนสตรีวิทยา โรงเรียนศึกษานารี โรงเรียนสายปัญญา ซึ่งจะกระจายอยู่ในกรุงเทพฯ โรงเรียนเหล่านี้จะมีลักษณะการอบรม มุ่งเน้นการรักษาคูศรธรรม ความประพฤติอันดีงามและจะสอนวิชาการบ้าน การเรียน ซึ่งเป็นคุณลักษณะของกุลสตรีแบบจารีตอยู่ดั้งเดิม อย่างไรก็ตามการจัดโรงเรียนสตรีสำหรับสามัญชนในระยะเวลานี้เกิดขึ้นแต่เฉพาะในกรุงเทพฯ เท่านั้น ยังไม่มีโรงเรียนสำหรับสตรีสามัญเกิดขึ้นในส่วนภูมิภาคเลยจนกระทั่งสิ้นรัชกาลที่ 5 ความตื่นตัวในการจัดตั้งโรงเรียนสตรีตามหัวเมืองเริ่มมีมากขึ้น ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา ภายหลังจากการศึกษาของสตรีในส่วนกลางประสบผลสำเร็จบ้างแล้ว และมีการประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษา ในปี พ.ศ. 2404 อย่างไรก็ตาม นักเรียนที่เข้าศึกษาในโรงเรียนเหล่านี้ก็ยังจำกัดอยู่เฉพาะบุตรหลานของกรมการเมืองหรือพ่อค้าประชาชนที่มีฐานะและเห็นคุณค่าของการศึกษาที่อาศัยอยู่ในหัวเมืองเท่านั้น (สุวดี ชนประสิทธิ์พัฒนา 2527 : 12 - 16)

การดำเนินการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนให้แก่สตรี นอกจากจะมีรัฐเป็นผู้ดำเนินการแล้ว ยังมีโรงเรียนอีกประเภทหนึ่งซึ่งมีการดำเนินการให้การศึกษา ทั้งเด็กชายและเด็กหญิง หรือเฉพาะเด็กหญิงเท่านั้น โรงเรียนเหล่านี้มีชื่อเรียกว่า "โรงเรียนเชลยศักดิ์" หรือเป็นโรงเรียนที่เอกชนจัดตั้งขึ้นมาขึ้นเอง โรงเรียนเหล่านี้จะกระจายอยู่ทั่วมณฑลกรุงเทพฯ และจะดำเนินการรวบรวมเด็กโดยจัดสอนขึ้นตามบ้าน และเก็บค่าเล่าเรียน โรงเรียนเหล่านี้ดำเนินการโดยมีกระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้ออกระเบียบควบคุมโรงเรียน กล่าวได้ว่า โรงเรียนเชลยศักดิ์จะมีบทบาทในการช่วยให้สตรีสามัญได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน เนื่องจากสตรีสามัญที่มาจากครอบครัวชนชั้นกลางอันได้แก่ บุตรีของขุนนางข้าราชการที่มีโชร่ระดับสูง หรือพ่อค้าและนายทุนจะส่งบุตรเข้าศึกษาที่โรงเรียนเหล่านี้ ผู้มีฐานะค่อนข้างดีขึ้นมาอีกก็จะส่งบุตรเข้าศึกษาในโรงเรียนสตรีเชลยศักดิ์จัดตั้งโดยคณะมิชชันนารี หรือชาวต่างประเทศ เช่น โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง โรงเรียนซานคาครุส โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ เป็นต้น่าสังเกตว่า โรงเรียน

ของมิชชันนารีนั้น นักเรียนสตรีที่เข้ามาศึกษาเหล่านี้ช่วงแรกจะเป็นเด็กกำพร้าหรือเด็กที่มีฐานะยากจนทั้งสิ้น แต่ต่อมา นักเรียนที่เข้ามาศึกษาจะมาจากครอบครัวที่มีฐานะดีเป็นส่วนมาก เนื่องจากในเวลานั้นได้มีความนิยมในการเรียนภาษาอังกฤษในหมู่สตรีชั้นสูง เพื่อให้สามารถออกสมาคมกับชาวต่างประเทศ อันเป็นการฝึกหัดภาษาและความรู้ในศิลปะการเรือน เพื่อความเป็นกุลสตรีที่ดีจากโรงเรียนเหล่านี้ (เคนเนธ อี แวลส์ 2501 : 47)

กล่าวได้ว่า ในระยะเวลาที่เริ่มมีการจัด การศึกษาในระบบโรงเรียนให้แก่สตรีไทยนั้น การจัดการศึกษายังคง จำกัดอยู่ในหมู่มชนชั้นสูงและชนชั้นกลางที่มีฐานะ ซึ่งก็ได้เปลี่ยนแปลงบทบาทของสตรีเหล่านี้ไปจากเดิมมากนัก เนื่องจากหลักสูตรการศึกษา ยังคง เน้นการอบรมมรรยาทของกุลสตรีที่ดีเป็นหลักมากกว่าการฝึกหัดอักษรวิธี ทั้งนี้เนื่องจากค่านิยมในสังคมยังคงมีอิทธิพลในการ กำหนดให้สตรีอยู่ในฐานะ เป็นผู้ตามหรือเป็น "ข้างเท้าหลัง" ในครอบครัว หน้าที่ของสตรีคือ การดูแลและเบี่ยงบทยในครอบครัวให้ การอบรมเลี้ยงดูบุตรในขณะที่มีหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัว ดังนั้น สตรีส่วนใหญ่ ที่เข้ามาศึกษาในโรงเรียนจึงยังคงมุ่งหวังเพียงการ เป็นแม่เรือนที่ดี และมีความรู้ในการ อ่านเขียนขั้นพื้นฐาน พอที่จะช่วยดูแลอบรมการศึกษาให้แก่บุตรธิดาได้เท่านั้น เมื่อระบบ การศึกษาแบบใหม่เห็นความจำเป็นที่ควรให้การศึกษาแก่สตรี เพื่อยกฐานะและความ สามารถในการปฏิบัติหน้าที่แม่เรือนให้ดีขึ้น หรือมีความรู้ให้กับความเปลี่ยนแปลงของ สังคมเท่านั้น (วารุณี โอสถารมย์ 2524 : 168 - 171)

ศูนย์วิจัยทางภาษาศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย